

DARENDE’NİN GİZLİ DİLİ “HAZEYNCE”

Cemil GÜLSEREN*

Anadolu ağızları içerisinde bir çok gizli dilin olduğunu biliyoruz. Ahmet Caferoğlu’nun makaleleri bu dillerin kelime hazinesi ve çıkış sebepleri üzerinde durmaktadır.¹

Darende yöresinde konuşulan “gizli dil” de diğer gizli dillerde olduğu gibi ifade edilmek istenenlerin herkesin anlayabileceği dilin dışında örtülü olarak söylenmesi zaruretinden ortaya çıkmıştır. Darende’nin gizli dili üzerine Tuncer Gülensoy’un bir tebliği bulunmaktadır.²

Bu dilin zengin bir kelime hazinesi yoktur. Çeşitli dillerden çoğunlukla da Arapça, Farsça ve bunların dışında Rusça ile bazı batı dillerinden ödünç kelimeler alınarak Türkçe gramer kurallarına uygun türetmeler yapılmış ve yine Türkçe cümle yapısına göre cümleler kurulmuştur. Syntax ve morfoloji bakımından yeni ve farklı bir şey yoktur.

Bu dilin özelliği ve gizliliği günlük hayatta, ticari ilişkilerde bazı kavramları farklı kelimelerle ifade etme konusundaki zorlamadan ileri gelmektedir. Bilhassa Darendeli gezgin satıcıların aralarındaki dayanışma ve ticari menfaat gözetme yabancıya karşı mesleki sırların saklanması, hemşehrilik duygusunun güçlenmesi bakımlarından dikkate değer bir rol üstlenmektedir. Büyük bir ihtimalle ortaya çıkış sebebi ve hatta amacı da budur diyebiliriz. Kaçakçılık yıllarında zabtiye, jandarma, polis gibi kanun temsilcilerinin kontrol ve baskınlarını önceden birbirlerine haber vermek (Günümüzde de belediye zabıtası), uyandırmak, malın kalitesi, fiyatların ayarlanması

* Yrd. Doç. Dr., AKÜ, Uşak Eğitim Fakültesi

¹ Ahmet Caferoğlu, “Erkilet Çerçilerinin Argosu ‘Dilce’” *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, C. IV, S. 4, İst. 1952; “*Anadolu Abdallarının Gizli Dillerinden Bir İki Örnek*”, Fuat Köprülü Armağanı, Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., İst. 1953)

² Tuncer Gülensoy, “Darende’de Konuşulan Gizli Dil Üzerine Notlar”, *İnönü Üniversitesi II. Battalgazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu*, Tebliğler - Malatya 19-21 Ekim 1987-İst. 1988, s. 136-139.

“**Hazeyince**” ile konuşup anlaşarak yapılmaktadır. Bunu yaparken de yanlarındaki misafir ya da müşteriye hiç bir şey sezdirmeden yapmak gerekmektedir. Sınırlı kelime dağarcığına rağmen Hazeyince ile bu iş oldukça pratik ve etkili bir biçimde gerçekleşmektedir. Bu dil Darendeliler arasında adeta parola durumunda, hemşehrilik duygularının da teminatı konumundadır. Bilhassa gurbetteki Darendeli için Hazeyince’nin rolü daha da öne çıkmaktadır.

DARENDE ÖZEL DİLİ “HAZEYNCE” SÖZLÜĞÜ

- A -

abır: Yemek.
abırcı: Yiyici, yemeye düşkün olan.
abır eklet-: Yemek yemek.
abırsız: Aç
abır cubur: Yemek iyi değil.
açar: Anahtar.
amüklü: Bitli.
arif ol-: Dikkatli bakmak, ilgilen-mek, farkına varmak.
asel: Bal.
aşkana: Yemek pişen yer.
aşır-: Çalmak.
Ayn: Göz.
ayn cort: Göz (ü) kör.
avam hazeyn: Halktan biri.
azına ökün-: Karşısındakinin taklidini yapmak.

- B -

bab: Kapı.
bahor: Öküz.
bange ~ benge: Büyük abdest.
bangeleme: Yellenme.
becer-: Büyük abdest yapmak.
bello: Zabıta, zaptiye, polis.

bettik ~ bittik: Kavun.
beyit: Ev.
bider: Tohum.
bodın: Ecnebi.
borancık: Çocuk.

- C -

cağaş ~ caaş: Eşek. “caaş damına giş ol.”
car: Şeker.
cırcır: Fermuar.
cırtla-: Kilitlemek.
cıvıt-: Caymak, dönmek.
cibelik: Şımarık.
cinik: Kız.
cof: Göz. “Coflar arif olmuyo, cortalmış.”
coğ ~ co: Göz.
coğlan ~ colan: 1- Dilencilik etmek, 2- Gurbetçilik.
corcor: Çorba.
cort: Bozuk, kötü. “Hazeyn bu cort imiş.”
cortlaşma: Bozuntuya verme, açık verme.
cubur: Kötü.
cubur hazeyn: Kötü adam.

- Ç -

çan: Kaç.
çan talır?: Kaç para?
çandır: Karışık, melez.
çangal: Güreşte bir ayak oyunu, çelme takmak.
çekirdek: Mermi.
çini: Porselen.
çec: Buğday yığını.
çiynem < çignem: Bir parça, bir lokma.
çöğdür-: İşemek.

- D -

darb: Yol.
dazgir: Hırsız.
den: Diş.
dest: el.
dımış-: Uyumak.
dığrak ~ dıvrak: 1- Ölçülü, sistemli, 2- Yaşlı olduğu halde dinç olan, yakışıklı.
dinidi: Söndü.
dipiz: Cezaevi, hapis.
diple-: Kilitlemek.
dirgen: Harmanda sapları yayma-ya yarayan demir ya da tahtadan yapılmış ucu çatallı tarım aleti.
dobur: Çok iyi.
dobur tille: Güzel kadın.
dohan: Sigara, tütün.
dohan şutla-: Sigara içmek.

- E -

ehrak: Ateş, çakmak.
eklet-: Yemek yemek.
ekret: Kürt (ler)
emci: İlaç yapan.

es-: Gelmek.
estir-: 1- Kaldırmak, götürmek, 2- almak.

- F -

faraş ~ fıraş: Yatak.
fehm: ağız.
fem: Dudak.
fırfırı: 1- Döneklik, 2- Çocuk oyuncağı.
firoş: 1- Elbise, 2- Yatak.
fiş: Balık.
fürühle-: Satmak.

- G -

gaçron: Saman.
galil: Az.
galiz: Pis.
galize: 1- Pislemek, 2- Bok.
gam: Çingene.
gamga: Yonga.
gañır-: Geriye bükmek.
ganne: Lamba camı.
garim: Küçük su kanalı, derin ark, harıh.
gariye ~ kariye: Köy. “Hangi gariyedesin?”
gaytar-: İşten kaçmak.
gelez: Alevi.
gendime: Yarma.
gensiz: Dinsiz.
gığır: Rum.
gıtmır: Köpek.
gilik: Halka ekmek.
gille-: Cinsel ilişki, birleşmek. “Gilleyemezse nolacak.”
gilor: Kumar.
giş: 1- Kaçış, 2- Kayıp.
giş et-: Kaçmak, götürmek.

giş ol-: Kayıp olmak, kimseye görünmemek, uzaklaşmak. “Haze-yinler giş olacak kademlerini düzelt.”

gişkin: Kaçak.

gişkinci: Kaçakçı, hırsız.

göğün- ~ göyür-: Kızarmak, ya-nar gibi olmak.

göyüş: Kertengele.

gufil: Aptal, delice.

gulle: Polis.

- H -

hacer: Dış.

hakıp: Cep, heybe.

hapek: Pencere, dama açılan kapı.

hareketle-: Yatmak. “ben hare-ketliyecem.”

hasbi: At.

hat: Para, ücret, geçerli para birimi. “Hazeyin üç hat veriyö.”

hatap: Değnek, sopa. “Caaş moydan gelene kadar hatayı yersin.”

hatapla-: Döğmek. “Hazeyin bunu hataplayım mı?”

hatıl: Kalın mertek.

hayat: Evin önündeki açık alan.

hazeyn: 1- Erkek (adam), yetişkin kimse, 2- Ula, 3- Darendeli olan (kimse)

hızmik: Buğday posası.

hindik: 1- Küçük, az, ufak, 2- Ucuz, düşük.

hinte: Buğday.

hotla-: Okumak.

hörün: Çubuk.

hubus: Ekmek, yemek. “Hazeyin hubusu estir.”

- I -

ırıh: Büyük abdest.

ırıhla-: Sıçmak.

ırza: Kapı çengeli.

ışkın < eşkin: 1- Kenger dikeninin tazesı, 2- Filiz, sürgün.

- İ -

incaz: Tozlu erik cinsinin kurutulmuşu.

inzala-: Ağlamak.

- K -

kadem: Ayak, ayakkabı.

kasurun: Saman.

kebir: Büyük.

kebir hazeyn: 1- Ağırbaşı, yaşlı başlı kimse, 2- Baba, kayınbaba.

kelepir: Ucuz.

kep-: Ölmek.

kepit-: Öldürmek. “Hazeyin ben bunu kepidiyim mi?”

kepkın: Ölmüş.

kesne: Kötü.

kesper: Topal.

kilab: Köpek. “Kilab hazeyin”

kişifle-: Gözetlemek, takip etmek.

kitir: 1- Çok, bol, 2- Pahalı. “Şekerleri kitir at, çayı estir.”

kullep: kapı menteşesi.

külbe: Besleme.

kütüp: Kitap.

- L -

labek: Tava.
lehem: Et. "hazeyinin abırında lehem yes deđál."
leđir: Doktor.
leđümle-: Uyumak.
lotak: Oda.
lök ~ lögük: Delikanlı, eriřkin erkek çocuk, ođlan.

- M -

mahsere: Dutun ezilip, suyunun süzöldüğü dař, tek parça oluklu tař.
mampur: Hırsız.
mampurla-: Çalmak.
mařara: Ekili bostan yeri.
menge: Silah, tabanca "Hazeyin menginein çekirdeđini estir."
merik: Hoca, yaşlı.
mısmıl: İyi, güzel.
mihman: Misafir.
milah ~ milih: Düzgün, yakışıklı, güzel. "Hazeyin bu cort, bende milihi var."
mim: Müslüman.
moy: 1- Su, 2- Kalitesiz, kötü esans.
moyla-: Su dökmek, çiř yapmak, işemek.
moylan-: Yıkanmak.
moyhane: 1- Hamam, 2- Abdesthâne.

- N -

narele-: Söylemek, haber vermek.

- Ö -

ötürük: Sürgün, ishal, cıvık dışkı.
öz: Ben.
özüme: Bana.

- P -

parsumla-: Dilenmek.
pelez: Küçük altın.
pulla: Polis.
pullo: bkz. pulla.

- R -

rafata: Tandıra ekmek vurulan bez.
reketle-: 1- Oturmak, 2- Namaza durmak.
ruh ruh: Geri gel.
rumra: Üzüm posası.

- S -

salat sıh-: Namaz kılmak.
saltat < Rus. soldat: Jandarma, polis.
kebir saltat: Komutan.
sedef: Düğme.
sekmen: 1- Sedir, 2- Evlerin önüne yazın oturmak için taş ve çamurdan yapılan yarım metre yüksekliğinde set.
selefur: İç donu, iç çamaşırı.
semin: 1- Yağ, yiyecek, 2- Koku yađı, esans. "Seminin milihini estir."
sıkkın: bıçak.
sındı: Makas.
sim: Gümüş.
sini daşlı: (İlenç) Mezarı daşlı.
sipi: Bit.
süllüm: Merdiven.

süzek: Süzgeç.

- Ş -

şakıf: Kadınların mahrem yerleri.

şarşar: Bir iki metre yüksekten düşen su, mastafadan akan su.

şelek: Sırtta taşınan yük.

şot: Tandırın ilk ekmeği.

şurt: Tandırın iç duvarı.

şüple-: İçmek (sigara, tütün, içki, çay) “Çayı estir şüblüyek.”

- T -

taka: Küçük pencere.

talır: Para.

taman: Haniya.

teğginci: Kaçakçı, dolandırıcı.

temir: Bıyık.

teşto : Bekçi.

tiğcı: 1- Üfürükçü, 2- Uyanık, 3- Pazarlamacı.

tiğla-: Dolandırmak.

tırsı- ~ tırşı-: Korkmak.

tille: Kadın, gelin. “Tille esti-riyo.”

tipiz: Pekmez.

tomo: Motorlu taşıt.

tosbağa: Kaplumbağa.

töko: Kötü yolda olan [kadın ya da erkek]

- U -

uçur-: Kılmak. “Selatımızı uçurah.”

uğrun: Gizli.

- Ü -

üğüt-: Yemek.

- V -

vakıf: At arabası.

velahu: Aman dikkatli ol, pot kırma.

- Y -

yabana git-: 1- Geçim için uzağa, başka yere gitmek, 2- Boşa gitmek.

yes: var.

yesle-: 1- Vermek, 2- Koymak (küfür sözü)

yorah: Yamalık.

- Z -

zahm: Arka.

zengili: Hemşehri (Darendeli olan)

zer: altın.

zıbar-: 1- Ölmek, 2- Uyuya kalmak.

zığlandır-: Vermek.

zığlı: Zengin.

zifır: 1- Kokulu kir, is, yağ lekesi, 2- Yemekteki yağ.